

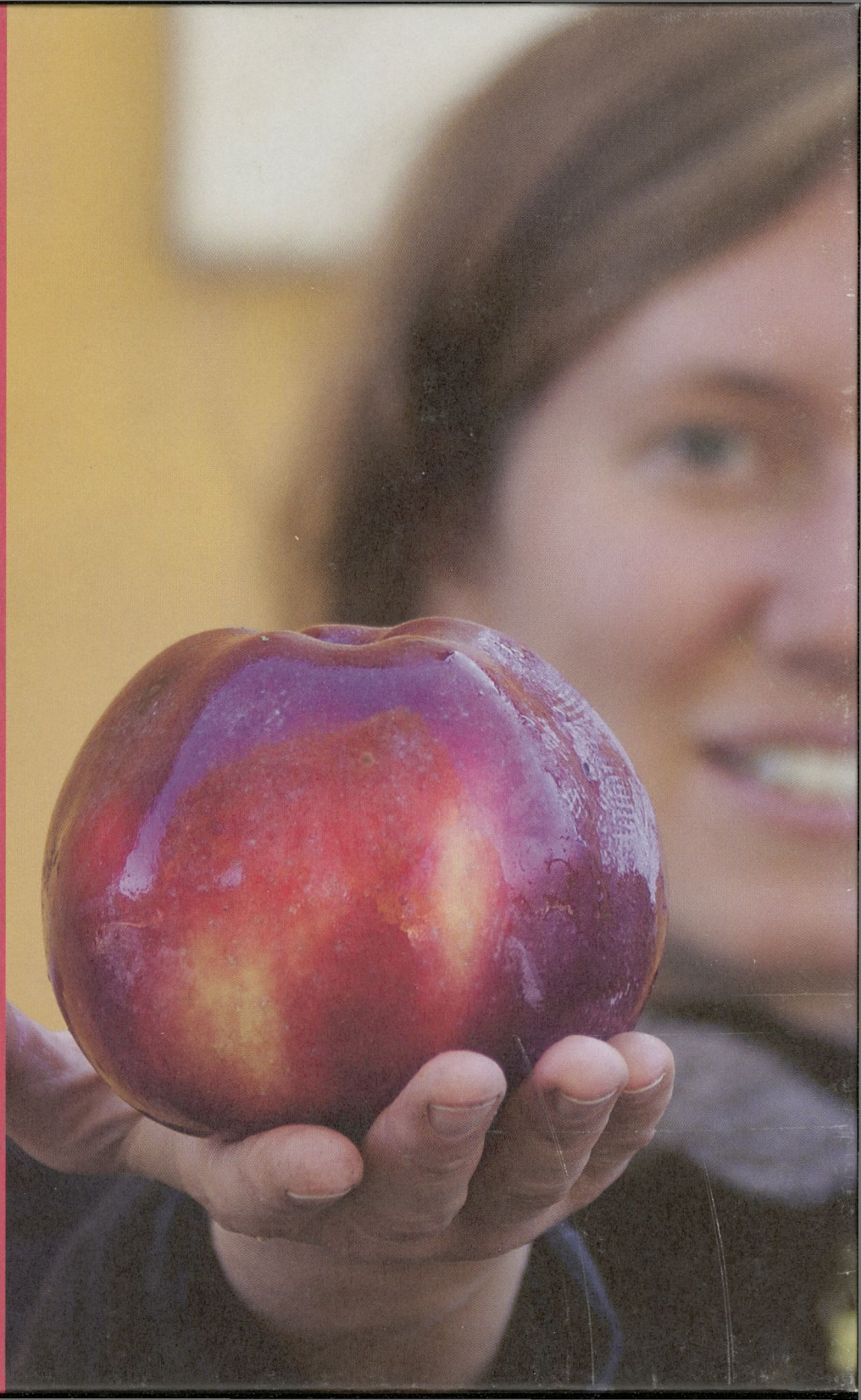
VÅR VARDAG - DITT MUSEUM FATABUREN

2017

VÅR VARDAG - DITT MUSEUM

FATABUREN

2017

VÅR VARDAG - DITT MUSEUM

Red. Anders Carlsson

Nordiska museets och Skansens årsbok

FATABUREN – Nordiska museets och Skansens årsbok – är en skatt av kulturhistoriska artiklar som har publicerats under mer än ett sekel.

Årsboken började som ett häfte med rubriken »Meddelanden«, redigerat 1881 av museets grundare Artur Hazelius för den stödjande krets som kallades Samfundet för Nordiska museets främjande. 1884 publicerades den första kulturhistoriska artikeln och när publikationen 1906 bytte namn till »Fataburen. Kulturhistorisk tidskrift« kom de vetenskapliga uppsatserna att dominera innehållet. Från och med 1931 fick årsboken en mer populär inriktning och i stora drag den form som den har i dag. Fataburen har sedan dess förenat lärdom och sakkunskap med syftet att nå en stor publik.

Fataburen är också en viktig länk mellan Nordiska museet och Skansen, två museer med en gemensam historia och en gemensam vänförening. Varje årsbok har ett tematiskt innehåll som speglar insatser och engagemang i de båda museerna, men verksamhetsberättelserna trycks numera separat och kan rekvireras från respektive museum.

Ekonomiskt stöd från Samfundet Nordiska museets och Skansens Vänner gör utgivningen av Fataburen möjlig.

NORDISKA MUSEET

SKANSEN

Fataburen 2017

Nordiska museets förlag

Box 27820

115 93 Stockholm

www.nordiskamuseet.se/förlag

www.nordiskamuseet.se/fataburen

www.fataburen.se

© Nordiska museet och respektive författare 2017

Redaktör Anders Carlsson

Medredaktör Ewa Kron

Bildredaktör Marie Tornehave

Bildbehandling Karolina Kristensson och Peter Segemark

Omslag och grafisk form Lena Eklund, Kolofon

Översättning Alan Crozier

Omslagets framsida Klara Holmqvist, sektionschef för trädgården vid Nordiska museets avdelning Julita gård, skriver i denna bok om humle, pelargoner, pioner och frukt. Foto: Peter Segemark, © Nordiska museet.

Pärmarnas insidor De nya tapeterna i Tottieska huset på Skansen är tillverkade av företaget Handtryckta Tapeter Långholmen AB. Mönstren är kopior av original av Johan Norman (1744–1808) som finns representerad i Nordiska museets samlingar. Foto: Handtryckta Tapeter Långholmen AB.

Tryck och repro Italgraf Media AB, Stockholm 2017

ISSN 0348 971 X

ISBN 978 91 7108 598 6

Gestaltning av livet

På vandring med en trädgårdsscenograf

TOBIAS STRÖMDAHL är trädgårdsscenograf på Skansen.

När dessa rader skrivs är det en råkall och grå dag i slutet av oktober 2016 och vi har just fått ned fiskargubben i båten. Gubben har i många år fört en undanskynd tillvaro i stora maskinhallen på Elverket, men har nu äntligen fått komma ut i ljuset igen. Båten är ett lån från Djurgårdsvarvet. Om några veckor, när snön fallit och isen lagt sig, är det dags att ta upp båten och låta gubben komma in igen.

Som scenografer här på Skansen har vi möjlighet att vara delaktiga i väldigt mycket av det som händer under året. Vi har ofta ett »finger« med i såväl utställningar som program och skolverksamhet. Och det främsta skälet till detta är förstås att vi har tillgång till all vår rekvisita. Men – och det ska vi förstås understryka – alla dessa föremål är inte till någon större glädje om de inte brukas på ett korrekt sätt. Det innebär att vi behöver ha en grundläggande kunskap om föremålens användningsområde, inom vilken tidsintervall som föremålet kan tänkas ha brukats samt eventuell regional förekomst.

Dessutom krävs ett visst estetiskt sinne. Passar föremålet in i den aktuella utställningen, gårdsmiljön eller i skolprogrammet? Ibland, när vi till exempel ska göra en utställning i montrarna i

Skapad stökighet
utanför Smedjan
och Skostallet vid
Seglora kyrka. Foto:
Tobias Strömdahl,
Skansen.

rulltrappshallen, är det viktigt att föremålen inte är för stora. Dels naturligtvis beroende på montrarnas mått, dels också på att vi gärna jobbar i mindre skala vid dessa tillfällen, då vi gärna vill att det vi gör ska se harmoniskt och välbalanserat ut. Detta kan kräva att vi långt i förväg blir tvungna att bygga det hela i en modell. Ofta använder vi ett långbord som vi ställer upp i vår verkstad, alternativt i Elverket. Vid några tillfällen har vi mutat in ett större område på Galejans dansbana. Där byggde vi den utställning som vi vann pris på trädgårdsmässan med för några år sedan.

Den rumsliga planeringen har sin motsvarighet i tiden. Då vi på Park- och trädgårdsavdelningen ofta arbetar med kommande program och utställningar samtidigt som vi sköter den dagliga verksamheten, krävs ett stort mått av framförhållning. Dessutom är det alltid bra att ligga lite före – gjort är gjort. Hur små och oväsentliga vissa moment och uppgifter än kan tyckas för stunden, så tar de alltid en viss tid i anspråk, tid som vi vet kan komma att behövas betydligt mer i ett senare skede, när *deadline* närmar sig.

Efter julmarknadsprogrammet infaller ändå en något lugnare period för oss scenografer, då vi har tid att reparera och fräscha upp våra rekvisitaföremål. Vagnar, kärror, tunnor, cyklar och annan rekvisita står ofta ute hela säsongen i ur och skur och behöver därför en årlig översyn. Vi lagar trädetaljer på såväl flak som hjul på både kärror och vagnar, fixar till rost på allehanda jordbruksredskap samt lagar däck, sadlar och trasiga detaljer på cyklar och annat. Lieorv, räfsor, yxor och annat ses över. De fettas in, lagas och skärps upp; därefter brukar vi antingen bättra på med linoljefärg eller stryka med linolja. Vi använder även så kallad Roslagsmahogny, det är en blandning på tre lika delar kokt linolja, terpentin samt tjära. Det tränger in bra, ger ett gott skydd och doftar härligt.

Men varför sitta här och försöka beskriva vår verksamhet i endast ord? Det känns inte optimalt. Nej, låt oss istället ta en promenad på Skansen i sann scenografisk anda.

* * *

Del av rekvisitasamlingen i stora hallen på Elverket. Foto: Tobias Strömdahl, Skansen.

Ponera att vi sitter på Elverket och precis har druckit upp en kopp gott kaffe. Vi tar på oss kläderna och går ut. Vårt första mål blir förrådet i stora maskinhallen.

Denna hall har tidigare härbärgerat tre stora turbiner, som alstrat elektricitet till Djurgården, och är vackert dekorerad med kakel från golv till tak. Nu använder vi en del av den till scenografiföremål. Många är av äldre datum – original och med härlig patina på. Andra är mer sentida. Dessutom har många av dem varit med i diverse inspelningar åt SVT. Om bara dessa ting kunde tala! Den med gott fotografiskt minne skulle kunna känna igen åtskil-

ligt från såväl julkalendrar som spelfilmer och mera faktabaserade produktioner.

På väg ut från elverkshallen passerar vi ett mindre förråd. Här kan vi konstatera att även mer sentida föremål såsom cyklar finns med på vår föremålslista. Vi har springschas- och cykelbudshojar samt vanliga cyklar av såväl herr- som dammodell från början av 1900-talet och framåt – den äldsta är från 1907 – med mycket originaldelar kvar. Vi har samlat ihop sadlar, märken, däck, lampor, nav, skyltar, pakethållare, handtag, ringklockor och annat som kunde tänkas utmärka en viss epok eller ett visst märke och på så vis försökt plocka ihop ett antal så kompletta cyklar som möjligt. Det gäller att hålla korppluggarna öppna ifall det skulle dyka upp något intressant! Förvånansvärt många av dessa cyklar är av svensk tillverkning och i anmärkningsvärt gott skick.

* * *

Vi vandrar vidare mot Skånegården. På sydvästra gaveln ser vi en fin gammal såmaskin och en fjäderharv. Båda dessa tog vi in i fjol, och vi skruvade isär, borstade bort rost, lagade och bättringsmålade innan vi satte ihop dem igen. Under sommaren har de nu stått ute och de kommer snart att ställas under tak på Galejans dansbana. Där kommer det nu inte att hända något förrän i vår, när dansbanden åter stämmer upp till dans under allsångskvällarna. Våren är som ett ystert »föremålssläpp« – den tid när vi rent allmänt släpper ut våra vinterstallade artefakter på området.

För att skapa en »levande« utemiljö, även för den mer frekvente gästen, brukar vi emellanåt flytta våra alster till nya gårdar och miljöer. Naturligtvis passar inte allt överallt. Det kan finnas både tidsmässiga och regionalt kulturspecifika skäl till att en cykel, tunna, vagn, kärra eller annat inte passar in i en viss miljö. Detta har vi oftast bra koll på, men ibland blir det fel, och då rättar vi till det i samtal med kollegerna på Kulturhistoriska avdelningen. Vi arbetar tidvis väldigt nära dem, särskilt om något specifikt program eller utställning är aktuellt, men även i samband med till exempel åter-

kommande skolprogram, där vi skapar en specifik miljö eller lånar ut föremål.

* * *

Inte långt från Skånegården ligger vår verkstad »Gröna ladan« som står på vår materialgård »Gamla bänk«. Här har vi maskiner, verktyg, färg, rep och andra föremål som vi nyttjar något mer regelbundet och som vi vill ha lätt tillgängliga. Det är oftast sådana saker som hör ihop med årets olika återkommande högtider och program. Men visst smyger det sig in lite allt möjligt som vi anser att vi kan ha nytta av. Vi sparar gärna föremål som kan vara bra att ha. Och förvånansvärt ofta händer det att vi faktiskt får användning för sådana i ett eller annat sammanhang. Man får anta att det hänger ihop med att man med tiden får en tränad blick för vad som är gångbart och inte. Det har hänt att vi har rensat ut något men oftast är vi »sista anhalten« i föremålshanteringen – om inte vi kan ha ett föremål till något så är det med största sannolikhet obrukbart även för Skansen i övrigt. Det senaste vi har kommit över är två stycken fotogenkannor i plåt. Dessa var läck i botten så något större bruksvärde hade de inte. Men på vår sophög, alternativt på någon hylla i en tidstypisk miljö, torde de kunna förlänga sina liv med ett par år till.

Utanför vår verkstad har vi bland annat ett litet virkeslager med sådant som kan användas till både reparationer och rekvisitainstallationer. Vi har vridna och knotiga grenar och ämnen, vrilar, (masur)björk, (svart)ek, ene, ask, alm med mera för alla eventualiteter. I stort sett allt virke är från Skansen och vi söker ständigt efter något intressant. Vridet, knotigt eller udda på något annat sätt är alltid av intresse. Dessutom har vi en stark dragning till tjära och olika produkter som innehåller tjära, som till exempel smörjfett, tjärad rödfärg och impregnering. Det händer att vi kokar tjära eller bränner en kolmila när ett sådant program är aktuellt.

* * *

Promenaden fortsätter vidare i riktning mot Skogaholms herrgård. På vänster sida ligger Skånegården vackert solbelyst, till höger bökar glada Linderödsgrisar vid Oktorpsgården. Vi går förbi Statarlängan på sydsidan och viker av strax före hönsgården. Några meter upp i gräset ligger sedan många år en gammal sop/skrothög.

Dåtidens sopor var andra än nutidens. Matrester, i den mån de alls förekom, gick till djuren – hönsen och grisarna. Vår tids förpackningar var okända och återanvändning en självklarhet och inte bara ett svåruppnåeligt mål. På sop/skrothögen hamnade då sådant som inte kunde lagas eller återanvändas, exempelvis trasiga flaskor, uttjänta skor, hålstagna kärl och spräckt porslin. Även vi scenografer vandrar i dessa fotspår – vi slänger i princip ingenting. Är något föremål hopplöst trasigt och obrukbart kan det alltid få chansen på någon av våra sophögar.

Just denna mycket »fina« sophög vid Statarlängan – bakom daset – fyller vi på emellanåt med trasiga skor, rostiga hinkar och buckliga pottor med mera. Samtidigt gäller det att vara återhållsam och försöka känna var gränsen går för en viss installation. Det är väldigt lätt att dras med när man skapar en miljö och därigenom överdriver antalet artefakter, dess utbredning, olika antal teman. Det gäller att stilla sig. Gränsen mellan en trovärdig miljö och en överarbetad kan ibland vara hårfin.

Efter att ha beundrat denna sophög tar vi oss vidare mot herrgården och »Hoppans källare«. Vi passerar järngrindarna och går vidare upp längst lindallén. Genom vårt uppdrag att levandegöra de kulturhistoriska gårdsmiljöerna har vi genom åren samlat på oss en försvarlig mängd föremål kopplade till den äldre agrara näringen. De flesta av dessa redskap har vi i den källardel som hör till en av de ekonomibyggnader som är kopplade till Skogaholm. I vår föremålsinventering har vi drygt 2 000 föremål registrerade, fotograferade och numrerade, och meningen är att vi kontinuerligt ska komplettera databasen (Primus) med upplysningar om huruvida föremålen lagas, målas om eller rent av försvinner eller kastas. Här i »Hoppans« finns gamla spadar, krattor, räfsor, luckrare, issågar, trälådor, bikupor, vattenkannor av zink och ett antal verktyg från

Återbruk av särskilt
slag i sophögen vid
Statarlängan. Foto:
Tobias Strömdahl,
Skansen.

1950-talet och framåt. Alltsammans är uppmärkt och inregistrerat – alltså sökbart och användbart.

Vi går tillbaka genom lindallén, passerar järngrindarna och tar direkt till vänster. En kort bit längre fram skymtar vi vårt nästa mål. Här, utanför den gamla smedjan vid Seglora kyrka, är miljön stökig och lite ovårdad. Vi låter den vara det året runt. Vi lägger till eller tar bort allt eftersom något går sönder eller vi ser att något »fattas«. Vi nöjer oss med sådant som inte går att flytta på eller inte är av intresse för den klåfingrige – och ändå får vi med jämna mellanrum ställa tillbaka plogen, rätta till kedjor och trähjul samt vagnen och den skottkärra som under sommarsäsongen brukar stå i anslutning till smedjan. Helst skulle vi vilja lägga ut småverktyg, redskap och arbetsmaterial i smedjans omedelbara närhet. Vi har också vid något tillfälle testat att ställa ut en verktygslåda med tång, hammare, söm (spik) samt sådana klövjärn som man förr hade till att sko dragoxar med. Vad jag minns fungerade detta relativt väl. Det mesta i verktygslådan fanns kvar vid säsongens slut. Ändå väljer vi en enklare lösning med större föremål.

Ett stenkast från smedjan ligger Seglora kyrka och i direkt anslutning den åker vi kallar Kyrkåkern. På denna åkerteg kan man under höstlovet få se vår kanske mest makabra installation: galgbacken med stupstock, häxbål, stegelhjul och hängsnara. Med en tesked skräck och ett stort mått barnasinne har vi velat skapa en spännande miljö för såväl barn som vuxna, där tankar kring då och nu får chans att bollas. Stegelhjulet och häxbålet är medeltida inslag medan hängsnaran och stupstocken är nyare. En miljö som denna kan vara svår att försvara under övriga delar av året, men i denna kontext, programmet *Folketro och magi*, har den absolut en plats både pedagogiskt och visuellt.

Galgbacken på Kyrkåkern är ett exempel på en scenografisk installation där det skulle kunna vara väldigt lätt att låta sig »dras med« av alla goda idéer och infall. Man vill så mycket och det dyker

Galgbacken på
Kyrkåkern. Foto:
Tobias Strömdahl,
Skansen.

hela tiden upp nya föremål och teman som skulle passa in. Det gäller att stanna upp och noga besinna vad man gör. Blir det verkligen bättre av att lägga till mer eller av att ändra på någon redan färdig detalj? Avvägningen är svår och vi för ständiga dialoger för att stämma av vad som är rätt. Är installationen överbelamrad? Är den trovärdig eller ser den ut att vara arrangerad? Svaren passerar genom den tysta kunskap och den erfarenhet som krävs för att göra en lyckad scenografi.

* * *

Så småningom, när vi har sett och tänkt klart kring svunna tidars »attitydkorrigeringsinrättningar« på Kyrkåkern, lyfter vi blicken och spejar mot väst och tar sats mot stadskvarteren. Vi passerar Bollnästorget, tar oss förbi Blåbärsskogen och lämnar Älvrosgården, Vaktstugan och Röda längan bakom oss. Vid järnhandlarbutiken fortsätter vi snett in i Stadskvarteren och tar strax höger in på Garverigården. Här möts vi av en sorglig syn: en vagn med kista på, nyss grävda gravar och färska kors stående invid. På väggen sitter ett plakat uppsatt som berättar att koleran härjar i staden och att dödligheten är alarmerande hög i de fattigare stadsdelarna. Genom dörren till Garveriet kan man kika in. Kistor står framme och det ligger ett sjukt barn och en sjuk vuxen i sängarna. Dockan Manne är på plats och i ett par dolda högtalare kan man höra hans hostningar och rosslingar. Det ruggiga vädret förstärker på ett trovärdigt och kusligt sätt misären och hopplösheten, som torde ha regerat dessa stackars människor i staden vid denna tid.

* * *

Detta var vårt sista stopp på denna scenografivandring. På vägen tillbaka passerar vi ett antal kärror och vagnar som står utplacerade på området och ger en mycket god visuell effekt. De är ibland fyllda med diverse attiraljer för att ge en känsla av att något är på gång men står många gånger helt tomma. Det kan räcka så. En

miljö behöver inte mycket mer för att man ska få den där känslan för det historiska och levande och av mänsklig närvaro och aktivitet. Med rätt *sak på rätt ställe* kan vi skapa en trovärdig, spännande och inspirerande atmosfär i våra kulturhistoriska miljöer.

En tanke vi har är att våra besökare ofta har något väl förborgat och undangömt minne av något självupplevt och ska få en känsla av *déjà vu* när de stiger in på en gård eller i en av oss skapad miljö. Så kan ett doftminne fungera men här på Skansen får vi arbeta mer med det visuella. Vi känner att vi har prickat rätt när vi ser en besökare stanna till för att fotografera en installation eller en miljö som vi har byggt upp. Vid något enstaka tillfälle har vi till och med fått frågan om vi bor här. Visst, det är alltid barn som frågar, men det är ändå tillfredsställande att vi har en så genuin miljö att det kan vara osäkert ifall den är på riktigt eller inte. Detta är ett bra betyg för Skansen som besöksmål och friluftsmuseum. I sådana erfarenheter är det vi förmedlar inte kulisser och utanpåverk.

På vägen tillbaka mot Elverket går vi också förbi Sollidenscenen. Vi blickar ut över staden och utsikten är som vanligt fenomenal. Vi ser över till Södermalm och bort mot Slussen. Efter vårt besök i Skansens stadskvarter är svårt att inte tänka på den fattigdom och misär som härskade i Stockholms södra delar för hundra till hundrafemtio år sedan. Vi vandrar vidare och diskussionen pendlar mellan högt och lågt. Vi berättar bland annat att vi har en uppsättning av redan förutbestämda föremål som ska placeras ut på ungefär samma plats vid regelbundet återkommande högtider och program. Det kan vara kälkar och annan vinterrekvisita till jul, torgståndet i staden i samband med programmet *Stadsliv*, lövbågar och kärror i samband med programmet *Drop-in bröllop*, liar, räfsor och slipstenar till programmet *Slätterdagar* med mera. Dessa föremål och verktyg har vi undanlagda på sina respektive platser i de olika förråd som vi har tittat på tidigare eller i det stora kallförråd som Skansen äger. Allt som kan vara bra att ha, det har vi.

Tillbaka på Elverket tar vi en kopp kaffe igen och konstaterar att det lackar mot jul. Vi på Scenografi – precis som många andra här på Skansen – har redan nästa säsong i våra sinnen. Vi sitter med

kalendrarna och planerar kommande verksamhet. De återkommande programmen, högtiderna, kurserna och projekten ska redan nu in i planeringen. Till detta kommer säkerligen en del nytt. Det känns tryggt när vi kan konstatera att vi kommer ha massor att göra även nästa säsong.

Vi har nästan hunnit tacka för oss när det slår oss att vi har ännu en sak kvar att göra. Det satt ju en fiskargubbe i en båt i Svandammen intill Skogaholmsområdet som måste in innan vintern. Vi hämtar verktyg och beger oss dit. På darriga ben och med järnspekt i hand hasar vi ut på dammens centimetertjocka is. Väl i båten, torrskodda, börjar vi krossa isen så att kollegorna kan dra in ekipaget till kanten. Vi lösgör gubben och tar ner honom att torka i hallen i Elverket. Båten är ett tillfälligt lån och snyggas till innan den lämnas åter till Djurgårdsvarvet. Förhoppningsvis behöver det inte dröja ytterligare femton år innan gubben får komma ut på fiskefänge igen. Med lite tur kanske redan i vår.

Fiskargubben i
Svandammen. Foto:
Tobias Strömdahl,
Skansen.

